

Філософія

УДК: 1.394

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17628823>

Незламна шана: комеморація російсько-української війни очима сумчан

Теліженко Людмила Вікторівна,

доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри
психології, політології та соціокультурних технологій,

Сумський державний університет, м. Суми, Україна,

<https://orcid.org/0000-0003-4558-513X>

Богомол Аліна Олексіївна,

студентка, бакалавр соціальної роботи,

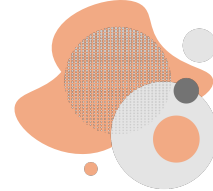
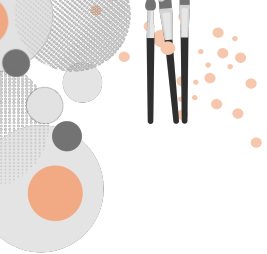
Сумський державний університет, м. Суми, Україна,

<https://orcid.org/0009-0003-4842-0282>

Прийнято: 21.10.2025 | Опубліковано: 31.10.2025

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню комеморації російсько-української війни як інструменту об'єднання українського народу, зміцнення національної ідентичності та збереження української нації в умовах повномасштабної війни.*

На основі аналізу наукових теорій про колективну пам'ять показано, що комеморація – це рухлива, багатогранна соціальна система, яка забезпечує зв'язок між поколіннями, вплітаючи минулий досвід у сучасне життя. Її головна функція полягає в тому, щоб перетворити спільну травму – біль, втрати та страждання, завдані війною, – на міцну основу для

майбутньої історичної пам'яті та стійкості нації. Це перетворення горя на силу є ключовим для стійкості та відновлення української нації після сучасної війни.

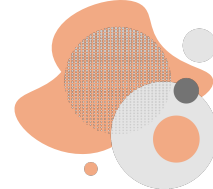
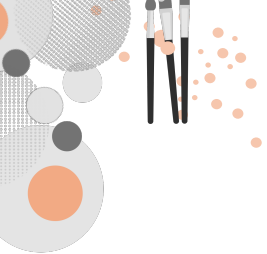
Доведено, що вшанування пам'яті про події та героїв російсько-української війни є важливим фактором національної ідентичності, який забезпечує єдність поколінь навколо вшанування пам'яті про тих, хто ціною власного життя забезпечив майбутнє нації.

Особлива увага приділена процесам комеморації в прикордонному місті Суми, яке пережило окупацію, постійні обстріли, героїчну оборону та стало прикладом того, як практики вшанування стають невід'ємною частиною щоденної боротьби та опору.

Представлено результати соціологічного опитування мешканців міста Суми щодо їхнього ставлення до вшанування пам'яті про події та героїв війни, його форм та необхідності проведення вже сьогодні, під час бойових дій. Дослідження прагнуло з'ясувати, як сумчани ставляться до пам'ятних ініціатив, чи беруть участь у вшануванні та наскільки вони пов'язують себе з національною історією, яка зараз пишеться.

Емпірично виявлено цікавий парадокс: люди дуже високо цінують і емоційно потребують вшанування пам'яті (більшість вважає це необхідним), але мають низьку обізнаність щодо поняття комеморації. Це показує, що комеморація відбувається на рівні почуттів та інтуїції, випереджаючи наукове обґрунтування.

Зроблено висновок, що сумчанам вшанування дає відчуття незалежності та нескореності, підтверджує їх право на власну історію. Водночас для багатьох містян воно є емоційно важким, здатним викликати важкі спогадами про пережиті ними події. Це вимагає від влади та культурних установ особливої уваги до психологічного бар'єру, запровадження підтримуючих терапевтичних форм вшанування, які б не

лише згадували втрати, але й підкреслювали силу духу нації, її стійкість та єдність.

Ключові слова: комеморація, національна ідентичність, вшанування загиблих героїв, російсько-українська війна, мешканці Сумщини, колективна пам'ять, соціальна стійкість, культурна політика пам'яті.

Unwavering respect: Commemoration of the Russian-Ukrainian war through the eyes of Sumy citizens

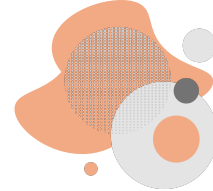
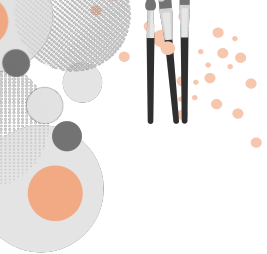
Liudmyla Telizhenko,

Doctor of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department of Psychology,
Political Science and Socio-Cultural Technologies,
Sumy State University, Sumy, <https://orcid.org/0000-0003-4558-513X>.

Alina Bogomol,

Student, Bachelor of Social Work,
Sumy State University, Sumy, <https://orcid.org/0009-0003-4842-0282>.

Abstract. *This article is dedicated to the study of the commemoration of the Russian-Ukrainian war as a tool for uniting the Ukrainian people, strengthening national identity, and preserving the Ukrainian nation in the context of a full-scale war. Based on the analysis of scientific theories regarding collective memory, it is shown that commemoration is a mobile, multifaceted social system that ensures the connection between generations, weaving past experience into present life. Its main function is to transform shared trauma – the pain, losses, and suffering inflicted by the war – into a strong foundation for future historical memory and*

national resilience. This transformation of grief into strength is crucial for the stability and recovery of the Ukrainian nation following the current war.

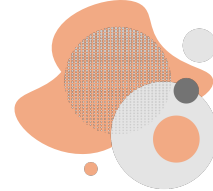
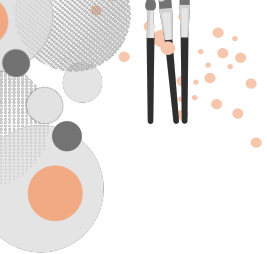
It is proven that the commemoration of the events and heroes of the Russian-Ukrainian war is an important factor of national identity, which ensures the unity of generations around honoring the memory of those who secured the future of the nation at the cost of their own lives.

Particular attention is paid to the commemoration processes in the border city of Sumy, which has survived occupation, constant shelling, and heroic defense, becoming an example of how memorial practices become an integral part of the daily struggle and resistance.

The results of a sociological survey of Sumy residents are presented regarding their attitude toward commemorating the events and heroes of the war, its forms, and the necessity of conducting it now, during the hostilities. The study sought to determine how Sumy residents feel about memorial initiatives, whether they participate in commemoration, and how strongly they associate themselves with the national history that is currently being written.

An interesting paradox was empirically revealed: people highly value and emotionally need commemoration (the majority consider it necessary), but they have a low awareness of the concept of commemoration. This shows that commemoration occurs at the level of feelings and intuition, preceding scientific justification.

It is concluded that for Sumy residents, commemoration provides a sense of independence and indomitability, confirming their right to their own history. At the same time, for many city residents, it is emotionally difficult, capable of evoking painful memories of the events they have experienced. This requires special attention from the authorities and cultural institutions to the psychological barrier, introducing supportive therapeutic forms of commemoration that would not only recall losses but also emphasize the nation's fortitude, resilience, and unity.

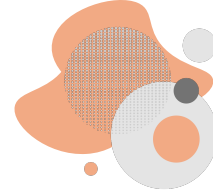
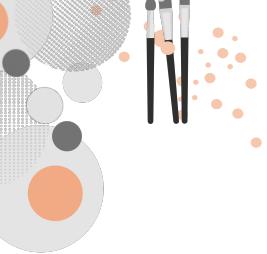
Would you like me to focus on translating a specific part of this text, or perhaps find scholarly resources related to the sociology of memory and war commemoration?

The obtained results can serve as a basis for the development of local cultural and psychological rehabilitation programs related to war memory.

Keywords: *commemoration, national identity, honoring fallen heroes, Russian-Ukrainian war, residents of Sumy region, collective memory, social resilience, and the cultural politics.*

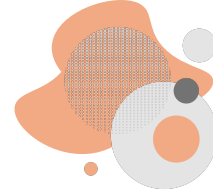
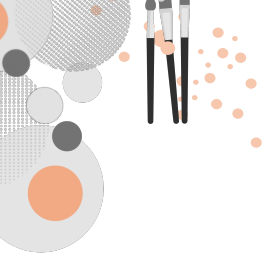
Постановка проблеми. У сучасних умовах ведення збройної боротьби тема комеморації російсько-української війни для суспільства набуває особливої актуальності. Це пов'язано з тим, що практики колективного згадування та вшанування жертв і героїв війни є ключовим механізмом суспільної згуртованості, збереження історичної пам'яті, а також активного формування та зміцнення національної свідомості. Якість і повнота комеморації безпосередньо впливають на життєздатність української нації, її стійкість та незламність як в умовах війни, так і подальшу розбудову української держави. Однак саме поняття комеморації, попри те, що воно сьогодні широко використовується, часто супроводжується певним спрощенням та вузькістю тлумачення. А це впливає на розуміння самої важливості вшанування пам'яті про події та героїв російсько-української війни, його значення для національної ідентичності. У статті запропоновано трансдисциплінарне трактування комеморації як практики колективного осмислення травматичного досвіду війни.

Аналіз освітніх досліджень і публікацій. За визначенням Кембриджського словника, комеморація є «чимось, що зроблено, щоб офіційно пам'ятати та вшановувати людину чи подію» [1]. У цьому розумінні комеморація активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними

вченими. У центрі уваги науковців постають питання впливу комеморації на процеси консолідації суспільства, його національної ідентичності, єдності та стійкості в умовах війни та повоєнної відбудови. Серед сучасних українських науковців питання комеморації досліджують Р. Додонов [2], М. Каблука [3], А. Киридон [4], Н. Кривда [5], І. Орлевич [6], М. Скринник [7], О. Таран [8], Л. Теліженко [9], С. Хутка, Т. Полтавчук [10] та інші. Значну увагу осмисленню суспільного значення комеморації, зокрема місць пам'яті, ще з середини ХХ століття приділяють зарубіжні вчені: П. Нора [11; 12], Д. Олік [13], Д. Леві та Н. Шнайдер [14], М. Хальбвакс [15] та ін.

На думку Н. Кривди, комеморація слугує ключовим інструментом націєтворення, оскільки «конструювання української ідентичності неможливе без комеморації – особливої форми фіксації історичної пам'яті, усвідомлення її значущості та способів збереження та передачі» [5, с. 15]. На думку автора, комеморативні практики – це не просто набір ритуалів, а динамічна система, чий форми та соціальні функції зазнають суттєвих змін залежно від контексту, в якому вони виникають. У свою чергу Р. Додонов наголошує на травматичному досвіді пам'яті та зазначає, що «комеморативні практики є завжди глибоко вкоріненими в унікальних особливостях історичного шляху нації та її досвіді колективних травм, які вимагають усвідомлення та загоєння» [2, с. 12]. На думку А. Киридон, «колективна пам'ять забезпечує тяглість поколінь, що проголошується в колективній ідентичності, яка навантажена цінностями, змістом, відносинами» [4]. Це свідчить, що спільна пам'ять є ключовим механізмом, який забезпечує безперервний зв'язок між поколіннями – своєрідну тяглість часу для нації. Наразі соціальна пам'ять розглядається як механізм передачі символічного капіталу всередині соціальних груп. Вона є вираженням їхніх спільних цінностей, поглядів та установок, діючи як носій норм, що накопичує, зберігає і забезпечує використання соціального капіталу в процесах комунікації та відтворення

інформації. На противагу цьому, історична пам'ять визначається як загальний комплекс – від наукових до масових, ненаукових та міфологічних – знань і уявлень суспільства про своє спільне минуле.

Важливим аспектом комеморації є спосіб вшанування. М. Каблука наголошує на пошуку балансу між шаною і травмою, зазначаючи, що «для нас важливо пам'ятати трагедії, але робити це нетравматично... Пам'ятники мають не тільки нагадувати про трагедію, але й давати надію» [3].

Аналізуючи різні підходи до згадування, С. Хутка і Т. Полтавчук стверджують: «Історична пам'ять відрізняється від соціальної тим, що вона є неповною і недосконалою репрезентацією минулого, а також великою мірою залежить від суб'єктивного фактора і політичного замовлення. Соціальна пам'ять є ширшим поняттям, а деякі елементи соціальної пам'яті (наприклад, письмові джерела, архіви, документальні свідчення, археологічні матеріали) належать до історичної науки. Відповідно, історична пам'ять в певному розумінні може розглядатись як підсистема соціальної пам'яті» [10, с. 64].

Серед закордонних науковців, які вивчали комеморацію, французький історик П'єр Нора, який одним із перших звернувся до цього поняття, досліджуючи об'єктивовані форми пам'яті [11; 12]. Зміни у співвідношенні між історією й пам'яттю спонукали історика створити власну концепцію «місць пам'яті». У рамках цієї теорії П'єр Нора визначає пам'ять як «життя», носіями якої є соціальні групи. Історія, навпаки, становить собою проблемну й неповну реконструкцію або репрезентацію минулого [11]. Таким чином, для П. Нора комеморація – це насамперед усвідомлене минуле, яке не існує лише в думках, а обов'язково закріплене у певних матеріальних об'єктах. Ці подвійні поняття слугують мостом, що з'єднує сьогодення з минулим. Вони виконують критичну роль у консолідації суспільства на всіх рівнях: від особистого переживання та сімейної історії до суспільної згуртованості та національної єдності.

Інший французький вчений М. Хальбвакс зазначав, що формування соціальної пам'яті відбувається як явище ритуалізованої, колективної пам'яті, тобто такої, яка виявляється у соціальній детермінованості ціннісної реконструкції минулого в теперішньому [15]. При цьому вчений стверджував, що механізми відтворення соціальної пам'яті включають спогади та традиції, які реконструюють минуле. А це означає, що цей процес не позбавлений деформації, викривлення минулого у свідомості людей під час пригадування і переосмислення. Адже «піднімаючись на поверхню, наші спогади ніби перетворюються, змінюють вигляд, псуються під дією інтелектуального світла» [15].

Аналізуючи позиції відомих вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо суспільного значення комеморації, приходимо до висновку, що її духовна складова, пов'язана з внутрішнім світом людини, її самоусвідомленням, розумінням власної глибинної єдності з усім народом у його позачасовому просторі, відсутня. Ця складова комеморації як багатовекторного, але єдиного в собі процесу або взагалі опускається, або переважно зводиться до емоційних переживань сучасників, викликаних подіями з минулого. У сучасних умовах, особливо під час війни, комеморативні практики, які допомагають усвідомити та загоїти болісні події, перетворюють їх на спільну основу не тільки теперішнього, а й майбутнього нації.

Мета статті. Дослідити та обґрунтувати концепцію комеморації російсько-української війни, її сутність, роль та значення для українського суспільства в умовах повномасштабного вторгнення. **Завдання дослідження** є висвітлити специфіку та форми комеморативних практик, притаманних жителям Сумщини, а також проаналізувати результати соціологічного опитування, проведеного серед студентів Сумського державного університету з метою визначення бачення та ставлення цільової аудиторії до процесу

увічнення пам'яті про війну. Для досягнення поставлених завдань у дослідженні використовується міждисциплінарний підхід, який поєднує соціологію, філософію та культурологію.

Виклад основного матеріалу. На тлі повномасштабної російської агресії активно постає питання гідного вшанування пам'яті загиблих героїв російсько-української війни. Комеморація як процес актуалізації подій, образів і персоналій минулого в контексті сучасних поглядів і потреб є надзвичайно важливою та водночас болісною для суспільства. Вшанування пам'яті про загиблих героїв і жертв посилює та зміцнює національну ідентичність та єдність. Для прикордонного міста Суми усі ці процеси набувають важливого значення та гостроти. Тут комеморація – це не абстрактний державний проєкт, а щоденна, глибоко особиста потреба. Вона визначає незламну шану як форму регіональної ідентичності, що базується на опорі та гідності.

Пам'ять є дуже важливою сферою для існування людини та нації. За словами М. Скринник, «для кожної самодостатньої нації є обов'язком і нормою звертатися в той чи той спосіб до знаменних дат, пов'язаних зі значущими історичними чи культурними подіями, постатями, які вплинули на спрямованість її подальшого розвитку. Адже смислове поле культури є тим особливим світом, у якому «сьогодні» детермінує «завтра», де минуле стукає в двері майбутнього» [7, с.114]. Таким чином ми розуміємо, яку важливу роль відіграє комеморація для нашого суспільства.

Проблема комеморації російсько-української війни. Проблема полягає передусім у тому, що бойові дії тривають. Масштаби трагедії, на жаль, щоденно зростають, оскільки ворог продовжує атакувати міста й селища по всій території України, залишаючи наратив війни незавершеним. Суспільство перебуває в стані стресу та колективної травми, яка посилюється з кожним днем, що унеможливорює створення необхідної часової та емоційної дистанції

для спокійного осмислення. Така дистанція є критично важливою для формування стійкої історичної пам'яті. Багато дослідників вважають, що повноцінна і стійка пам'ять виникає лише після завершення процесів встановлення правди, правосуддя та притягнення до кримінальної відповідальності. Без цього комеморативні практики можуть бути неповними або спотвореними. Головне завдання сьогодення полягає не просто у вшануванні жертв, а у створенні фундаменту для майбутньої національної пам'яті та ідентичності.

Заходи вшанування. Незважаючи на триваючу війну, суспільство демонструє рішучість увічнювати пам'ять полеглих захисників, адаптуючи комеморативні практики до сучасних умов. Зокрема, у місті Суми наразі активно реалізується низка заходів та ініціатив, спрямованих на гідне вшанування подвигу загиблих героїв. Ці заходи охоплюють як офіційну муніципальну політику, так і громадські ініціативи. Серед ключових комеморативних практик слід виділити такі:

1. Перейменування вулиць на честь полеглих воїнів, що є важливим елементом політики та надання нового символічного змісту міському простору (зміна назв проспекту Курський на проспект Перемоги, вулиці Горького на вулицю Британська, вулиць Ковпака, Чайковського та ін.).

2. Встановлення Алеї пам'яті захисників і захисниць України (наприклад, композиції у вигляді тематичних кубів із біографічною інформацією про шістьох загиблих бійців на майдані Незалежності).

3. Проведення зустрічей вшанування університетською спільнотою та громадськими організаціями (наприклад, вшанування пам'яті на Алеї Слави Героїв СумДУ).

4. Долучення до національних акцій пам'яті (зокрема, ініціатива «Стіл пам'яті», де місцевий бізнес символічно резервує столик для полеглого захисника, що сприяє відчуттю спільності та взаємної підтримки).

Таким чином, комеморативна політика в Сумах є багатогранною і активно інтегрує пам'ять про війну в повсякденне життя громади.

Результати дослідження. З метою з'ясування суспільного сприйняття комеморативних практик війни, на базі Сумського державного університету було проведено анонімне опитування мешканців міста Суми. За його результатами (переважно молоді віком 18-25 років – 83 % вибірки) було виявлено певний розрив між відсутністю розуміння самого поняття комеморації та бажанням і потребою вшанування пам'яті загиблих. Так, переважна більшість респондентів (84,7 %) назвали вшанування пам'яті загиблих героїв та жертв війни вкрай важливим соціальним явищем. Водночас 55,9 % опитаних не були обізнані з терміном «комеморація», що свідчить про його переважно академічний характер у розмові (рис.1). Загальна залученість до заходів є високою (70 % беруть участь регулярно або іноді), проте активна комеморативна діяльність обтяжена потужним психологічним бар'єром. Для 50 % опитаних емоційна важкість є основною причиною нерегулярної участі, що значно переважає такі фактори, як брак часу (23,7 %) чи відсутність бажання (7,9 %). Таким чином, у свідомості мешканців Сум комеморація постає не лише як акт громадянської пам'яті, а і як емоційно складний ритуал, який вимагає роботи з колективною та особистою травмою.

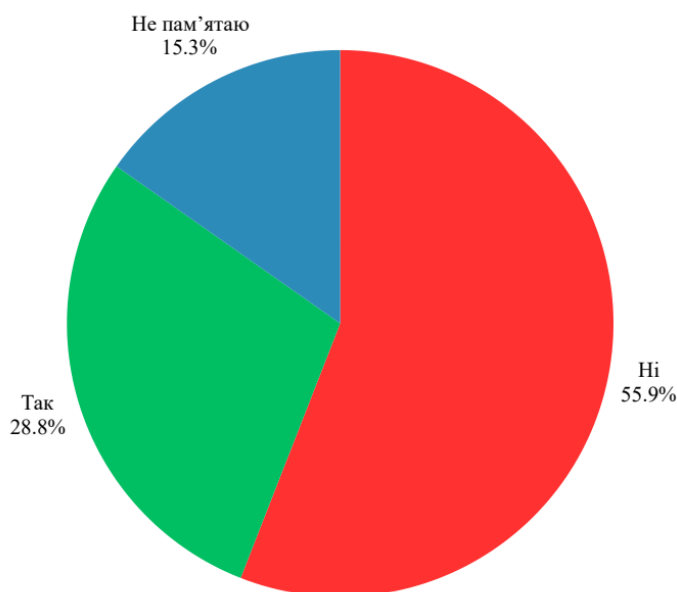

Рис. 1. Схема рівня обізнаності населення міста Суми щодо змісту та наукового значення терміна «комеморація».

Джерело: розроблено автором

Показово, що в Сумах цього річ на Покрову міська рада, вшановуючи пам'ять полеглих воїнів на Алеї Слави, поєднала її з подякою військовослужбовцям, які продовжують боротьбу [16]. Безперечно, поєднання шани до загиблих з подякою живим зменшило емоційне навантаження на містян, виконуючи в контексті комеморації терапевтичний аспект. Водночас це стало фактором консолідації суспільства як навколо живих героїв, так і навколо пам'яті про загиблих.

Висновки. На підставі теоретичного аналізу, зокрема концепцій П. Нора та М. Хальбвакса, доведено, що комеморація у контексті російсько-української війни є не просто набором ритуалів, а динамічною системою, що забезпечує єдність поколінь та зміцнення національної ідентичності. В умовах війни важливість комеморативних практи полягає в тому, що вони перетворюють колективну травму на фундамент для майбутньої національної пам'яті. Для прикордонної Сумщини цей процес набуває особливої гостроти,

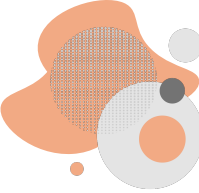
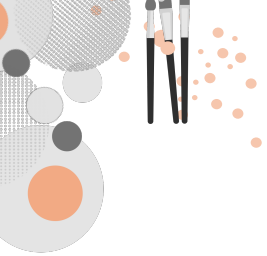
визначаючи незламну шану як основу регіональної ідентичності, що базується на опорі та гідності.

Емпіричне дослідження виявило, що більшість опитаних вважають надання гідної шани загиблим кроком до національної ідентичності та пам'яті. Проте термін «комеморація» не є широко вживаним серед людей, він потребує кращого розуміння та пояснення. Вшанування героїв та жертв вже сьогодні набуває особливої цінності для майбутнього країни. Це є критичною інвестицією в національну стійкість, яка запобігає спробам ревізійзму в післявоєнний період і забезпечує суверенне культурне та історичне майбутнє української нації. Таким чином, комеморація у прифронтовому регіоні є життєво необхідним механізмом збереження та зміцнення життєздатності не лише прикордоння чи міста, а і всієї української нації.

Список використаних джерел

1. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/uk/> (дата звернення: 20.08.2025).
2. Dodonov R. Transformation of commemorative practices in Ukrainian historical discours. *СХІД*. 2022. Т. 3, № 1. С. 5–14. DOI: 10.21847/1728-9343.2022.3(1).253628.
3. Каблука М. Як нам пам'ятати трагедії: нетравматична імерсивність в пам'ятниках. *Commons: журнал соціальної критики*. URL: <http://surl.li/mawuru> (дата звернення: 20.10.2025).
4. Киридон А. Потенціал комеморативних практик у конструюванні національної ідентичності: концептуалізація проблеми. *Історична пам'ять : наук. журн. / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка*. Полтава, 2020. Вип. 42. С. 7–19.

5. Кривда Н. Ю. Конструювання української ідентичності: виклики комеморації. *Українські культурологічні студії*. 2018. Т. 1, Вип. 2. С. 15–20. URL: <https://surl.li/vftydo> (дата звернення: 20.08.2025).
6. Орлевич І. Герої російсько-української війни в колективній пам'яті. *Концептуалізація пам'ятійного дискурсу в умовах російсько-української війни. Аналітична записка*. Львів: НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2024. 150 с.
7. Скринник М. Філософські ідеї українського модернізму в текстах мистецтва й літератури кінця XIX – початку XX ст. *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2012. Вип. 602-603. С. 140–146.
8. Таран О. Громадянські практики вшанування загиблих – нові форми міської комеморації в умовах російсько-української війни. *Народна творчість та етнологія*. 2023. № 1. (397). С. 36–47. <https://doi.org/10.15407/nte2023.01.036>.
9. Теліженко Л. В. Трансдисциплінарний аспект комеморації російсько-української війни. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2024. № 12 (82). С. 108-114. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2024-12-10543>.
10. Хутка С. В., Полтавчук Т. Г. Соціальна пам'ять: основні підходи до концептуалізації. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2014. № 20. С. 63–67.
11. Nora P. (Ed.). *Les lieux de mémoire*. I. La Republique; II. La Nation; III. Les Frances. Paris : Gallimard (Bibliothèque illustrée des histoires), 1984–1992.
12. Нора П. Теперішнє, нація, пам'яті / пер. з фр. А. Рєпи. Київ : ТОВ «Видавництво» «КЛІО», 2014. 272 с.
13. Olick J. K. The Politics of Regret: On Collective Memory and Historical Responsibility. 2013. DOI: 10.4324/9780203941478. URL: <https://surl.li/rusqmf> (дата звернення: 21.08.2025).

14. Levy D., Sznajder N. Memory Unbound: The Holocaust and the Formation of Cosmopolitan Memory. *European Journal of Social Theory*. 2002. № 5. (1). С. 87–106.
15. Хальбвакс М. *Колективна пам'ять*. Париж : Університетська преса Франції, 1967. 204 с.
16. У Сумах Покрова об'єднала шану до загиблих і подяку живим. *Інформаційний портал Сумської міської ради*. URL: <https://surl.lu/dgytvv> (дата звернення: 21.08.2025).